

Dr hab. Magdalena Czachorowska, prof. UKW
Instytut Filologii Polskiej i Kulturoznawstwa
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy

Bydgoszcz, 26 maja 2016 r.

RECENZJA

Pracy doktorskiej mgr Agnieszki Juskiewicz

Metaforyczne kreowanie świata w poezji Adama Asnyka. Studium językowe

napisanej pod kierunkiem dr hab. Urszuli Sokólskiej, prof. UwB

Uwagi wstępne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Agnieszki Juskiewicz pt. *Metaforyczne kreowanie świata w poezji Adama Asnyka. Studium językowe* jest próbą wypełnienia luki, jaką bez wątpienia jest brak wyczerpujących opracowań językoznawczych na temat idolektu tego wybitnego poety drugiej połowy XIX wieku. Do tej pory, o czym Doktorantka pisze we *Wstępie*, powstawało wiele prac poświęconych „różnym tematom lub okresom jego twórczości, zawierających trafne i wyważone objaśnienia oraz interpretacje” (s.5), jednak ogląd twórczości Asnyka dokonywany był z perspektywy literaturoznawczej. Praca ma więc istotny walor nowości. Spośród wielu zagadnień, którymi można zajmować się, opisując język osobniczy, Pani mgr wybrała, co w przypadku języka liryki jest wyborem oczywistym, jeden z najważniejszych elementów tworzących „przestrzeń artystyczną tekstów poety” jaką jest metafora. Do zobrazowania zjawiska za niezbędne uznała „prześledzenie struktury przenośni, sposobów obrazowania poetyckiego, preferencji autora w doborze leksyki oraz ujawnienie interesujących przesunięć semantycznych i określonych prawidłowości stylistycznych” (s.5).

Zagadnienia szczegółowe

Praca liczy 249 stron. Składa się z tekstu głównego, obejmującego cztery rozdziały oraz z tekstu pobocznego, który stanowią: spis treści, streszczenie, abstrakt oraz bibliografia. Część główną rozprawy okala rama pracy, który tworzą wstęp i wnioski końcowe. Rozważania ilustrowane są licznymi cytatami z twórczości A. Asnyka.

Tekst główny pracy dzieli się na dwie uzupełniające się części – teoretyczną i empiryczną. Część pierwsza, na którą składają się *Wstęp* oraz rozdział pierwszy pt. *Metafora w ujęciu językoznawczym*, jest wyczerpującym wprowadzeniem w przedmiot analizy. Część druga, na którą składają się trzy rozdziały: *II. Budowa składniowa i struktura metafor w poezji Adama Asnyka*, *III. Klasyfikacja semantyczna Asnykowskich metafor*, *IV. Funkcja stylistyczna metafor w poezji Adama Asnyka*, stanowią centrum rozważań – cechy idiolektu poety koncentrujące się wokół przestrzeni metaforycznych. Podsumowanie analiz znalazło się we *Wnioskach końcowych*.

Tytuł pracy, rozdziałów i większości podrozdziałów wydają się być przemyślane i dopracowane; odzwierciedlają zawartość treściową. Moje wątpliwości budzą jednak tytuły trzech podrozdziałów, np. 2.2.1.1.2.2 *Relacja do człowieka*, 2.2.1.4.1. *Powietrze i postać*, 2.2.2.4. *Zachowanie* - są nazbyt enigmatyczne i nie odpowiadają problematyce poruszanej w ich treści. Zbyt rozbudowany, moim zdaniem, jest też sam podział na podrozdziały części 2.2. pracy pt. *Metaforyzacja świata natury*. Rozważania w tym fragmencie dysertacji składają się w logiczną całość, więc wystarczyłoby omawiać poszczególne zagadnienia, poczynając od akapitu. Ich numeryczne wyróżnianie utrudnia jedynie lekturę i obniża atrakcyjność czytelniczą. Nadmiernie rozbudowaną frakcyjność tekstu pracy, a co za tym idzie i spisu treści należałoby, moim zdaniem, uprościć.

Poza tym rozprawa stanowi zamkniętą kompozycyjnie całość, a rozważania w części głównej są logicznie uporządkowane.

We *Wstępie* Doktorantka starannie uzasadniła powody podjęcia tematu, krótko scharakteryzowała podstawę materiałową, przybliżyła miejsce poety w literaturze polskiej, przypomniała wydarzenia z biografii Asnyka, które wpłynęły na kształt jego twórczości. Pokazała rozterki typowego przedstawiciela pokolenia rozdartego między tradycją romantyczną, w której został wychowany, a świadomością klęsk powstań narodowych, wpływy XIX-wiecznych systemów filozoficznych na poglądy poety, gust klasycystyczny, który jest jedną z cech utworów refleksyjno-opisowych Asnyka, zwrot ku poezji refleksyjno-

filozoficznej, motyw tzw. twórczości zaangażowanej w twórczości poety itd. Ostatnim zagadnieniem omówionym w tej części rozprawy jest stan badań nad językiem Adama Asnyka. Jasny i logiczny wywód tego rozdziału zaburza ostatni akapit ze strony 20, zaczynający się od słów „Charakteryzując metaforykę A. Asnyka...”, sprawiający wrażenie doklejonego sztucznie. Spodziewałabym się też kilku słów na zakończenie tej części pracy.

Kontynuacją uwag ogólnych jest rozdział I. *Metafora w ujęciu językoznawczym*. W pierwszej kolejności przedmiotem rozważań stało się samo pojęcie i definicja metafory. Doktorantka prześledziła powstawanie i ewolucje różnych teorii przenośni od „Poetyki” Artstotelesa po „*Metaphors we live by*” G. Lakoffa i M. Johnsona. Omówiła także poglądy wybitnych polskich badaczy, m.in T. Dobrzyńskiej, M. R. Mayenowej, P. Wróblewskiego. Następnie omówione zostały mechanizmy tworzenia metafory, może nieco zbyt skrótowo, oraz kryteria ich wyodrębniania. W tym miejscu pracy Autorka nie zapanowała w pełni nad logiką wyvodu, mam na myśli przejście do omówienia cech metafory nowatorskiej, które wydaje się być nienaturalnym przeskokiem w wywodzie.

Rozdział II. *Budowa składniowa i struktura metafor w poezji Adama Asnyka* stanowi pierwszą w pełni autorską, analityczną część pracy. Korzystając z klasyfikacji P. Wróblewskiego, Doktorantka podzieliła Asnykowski metafory na rzeczownikowe apozycyjne, rzeczownikowe z tematem w dopełniaczu, rzeczownikowe z modyfikatorem wyrażonym rzeczownikiem z przymikiem, rzeczownikowe orzecznikowe, rzeczownikowe eliptyczne, rzeczownikowe z tematem czasownikowym, czasownikowe, przymiotnikowe, przysłówkowe i piętrowe.

Wszystkie typy metafor są bogato ilustrowane przykładami z twórczości A. Asnyka. I tu uwaga dotycząca strony redakcyjnej pracy (pozostałe omówione będą nieco później) – skoro wszystkie cytaty pochodzą z jednego tomu *Poezje zebrane* zbyteczne wydaje mi się opatrywanie każdego cytatu skrótem PZ.

Moje wątpliwości budzi podrozdział 1.7. *Metafory czasownikowe*. Po pierwsze: zastanawiam się, czy nie należałoby wyróżnić spośród omówionych struktur metafory imiesłowowe, ponieważ przykłady wyraźnie pokazują, iż modyfikatorami obok czasowników są też formacje imiesłowowe (np. s. 40 – *rzucone w przestrzeń*, s. 41 – *wyjąca noc*). Przykładów nie jest wiele, ale są bardzo wyraziste. Po drugie: niejednorodne są, moim zdaniem, metafory z „wyrazowymi konstrukcjami sfazeologizowanymi”. Inaczej należałoby przeanalizować przykłady, w których frazeologizm występuje w formie wyrażenia – modyfikator

czasownikowy metafory nie jest częścią frazeologizmu (np. *stajnia Augiasza* s. 42; *gruszki na wierzbie, wet za wet* s. 43) i te, w postaci zwrotu, w których czasownikowy modyfikator należy do frazeologizmu (np. *postawić kogoś pod przegierz, sięgać wzrokiem, plonąć miłością* s. 42).

Wśród przykładów metafor piętrowych błędnie zostały oznaczone części mowy będące ich składowymi, ponownie imiesłowy nazwane zostały czasownikami (s. 48, 49 – *nie potrzebując, rozlana, milczące, lśniące*).

Najciekawszą częścią dysertacji i niezaprzeczalną wartością recenzowanej pracy jest, moim zdaniem, rozdział III. *Klasyfikacja semantyczna Asnykowskich metafor*. Wymagał od Doktorantki wyjątkowego wkładu pracy, pokazał dociekliwość badawczą i dojrzałość naukową Autorki, może nawet zbyt daleko posuniętą drobiazgowość, co zaowocowało nadmiernym, moim zdaniem, podzieleniem wywodu logicznego na mniejsze całości w postaci podrozdziałów z jednej strony i konieczności nadawania nieco sztucznych tytułów tym podrozdziałom z drugiej. Efektem tego są enigmatyczne nagłówki typu 2.2.1.1.2.2. *Relacja do człowieka* (kogo?, czego? – z tekstu wynika, że Autorce chodzi np. o animizacje i personifikacje zjawisk przyrody, s. 110-112); 2.2.1.4.1. *Powietrze i postać*, który jest całkowicie nieadekwatny do treści podrozdziału. Nadużyciem jest w ogóle założenie Autorki, że „Powietrze w tekstach poety stanowi tło, na którym pojawiają się duchy, cienie zmarłych” (s. 160). Wynika z niego, że każde pojawienie się w poezji Asnyka tego żywiołu, determinuje uruchomienia świata nadprzyrodzonego. Tego rodzaju stwierdzenie jest zapewne wynikiem zastosowanego skrótu myślowego, jednak czytelnik otrzymuje błędny obraz twórczości poety. Innym enigmatycznym tytułem podrozdziału jest 2.2.2.4. *Zachowanie* (kogo?, czego?) – a fragment dysertacji dotyczy „właściwych roślinom zachowań typowo biologicznym (rozmnażanie, kielkowanie) lub czynności związanych z ich pielęgnacją (wymagania glebowe, słoneczne, obfitość podlewania)” (s. 174).

Równie ciekawą i pokazującą dociekliwość badawczą Doktorantki jest fragment zawierający podział metafor ze względu na wywoływane przez nie skojarzenia i ze względu na tendencję interpretacyjną (s. 181-195). Autorka zaproponowała logiczny i naturalnie narzucający się podział badanego materiału na metafory wywołujące skojarzenia wzrokowe, dźwiękowe, smakowe, zapachowe, dotykowe oraz te, wywołujące skojarzenia natury intelektualnej, następnie wyróżniła metafory konkretne, ukonkretniające, abstrakcyjne, uabstrakcyjniające.

Ostatnią częścią analityczną jest rozdział IV. *Funkcja stylistyczna metafor w poezji Adama Asnyka*. Z analiz zawartych w tym fragmencie monografii wynika, że „Składniki językowe występujące w konwencji metaforycznej odzwierciedlają artystyczną wizję świata oraz ujawniają emocje podmiotu wypowiedzi. W zakresie konstrukcji metaforycznych A. Asnyk stosuje szereg wyznaczników stylistycznych, które służą ekspresywizacji i dynamizacji tekstu. Są to różnego typu elementy modalne, powtórzenia, gradacje i intensyfikacja” (s. 222).”Wprowadzone elementy nie tylko pełnią funkcję animizacyjną i reifikacyjną, ale przede wszystkim kreują atmosferę wypowiedzi poetyckiej oraz silnie oddziałują na płaszczyznę emocjonalno-intelektualną odbiorcy” (s. 223).

Rozprawę zamykają *Wnioski końcowe*, w którym Doktorantka zbiera wnioski i zarysowuje interesujące perspektywy badawcze (s. 224-236).

Całość recenzowanej pracy dopełnia *Bibliografia* podzielona na literaturę teoretyczną, zawierającą 108 pozycji oraz na słowniki i encyklopedie z 18 źródłami leksykograficznymi. Wśród tych ostatnich zabrakło mi jednej pozycji: Dorothea Forster *Świat symboliki chrześcijańskiej*, która znakomicie uzupełniałaby się z *Encyklopedią biblijną* pod red. W. Chrostowskiego.

Autorka posługuje się dobrze ukształtowanym i w pełni komunikatywnym językiem naukowym, choć zdarzają się błędy językowo-stylistyczne oraz usterki w zakresie redakcji tekstu.

Błędy językowo-stylistyczne zdarzają się przede wszystkim w początkowych partiach tekstu, wraz z lekturą ich liczba maleje. Te, które występują, dotyczą głównie niezręczności stylowych oraz zakłóceń w ramach związku rządu, zgody lub przynależności. Za takie uznać należy na przykład następujące uchybienia: „ukazywanie życia w podwójnej perspektywie: terażniejszości i współczesności, których to przesłanie miało być wiadomością skierowaną ku przeszłości s. 10; „jak również o pozycji jego twórczości wobec gustów i prądów epoki” s. 19; „zjawisko językowe polegające na przeniesieniu nazwy jednej rzeczy na inną, która odbywa się na zasadzie analogii” s. 21; niezamierzone rymy wewnętrzne, np. „skłania do poszukiwania” s. 22; niezręczności stylistyczne, np. „Metaforę *bańką* *zmysłów* możemy postrzegać w kategoriach pojemnika, który ma określoną zamkniętą kubaturę, ale jednocześnie nie jest trwała.” (s. 66); „Spełniają one istotną funkcję, ponieważ dynamizują pojęcia oderwane i intensywnej poruszają sferę intelektualną odbiorcy”. (s. 83); „Leksem *zrący* w cytowanym wyżej przykładzie zawiera w sobie cechy, które z reguły przypisujemy

substancjom mającym właściwości przeżerania... (s. 72); „W taki sposób poeta konkretyzuje i intensyfikuje ukazaną rzeczywistość, gdzie wprowadzone określenia leksemu pustynia pokazują zboląłą sferę emocjonalną nadawcy... (s. 100), „Centrum semantycznym tych przenośni są słowa realnie pobudzające różne zmysły, na przykład formy przymiotnikowe: *pajęczy*... (s. 109), „Zjawiska przyrodnicze, w tym góry... „ (s. 111), „W drugiej cytowanej metaforze są ukazane poszczególne etapy opadu atmosferycznego, które w pierwszej fazie jest pozbawione dynamiki i gwałtowności.” (s. 132), „Płomień zostaje wówczas umiejscowiony w oczach, pod głazem...” (s.140). W tekście rozprawy imiesłowy raz nazywane są imiesłowami, innym razem zaliczane są do innych części mowy, najczęściej przymiotników lub czasowników – s. 40, 41, 48, 49, 99, 110, 153, 161, 175, 232. W podrozdziałach 2.2.1.1 *Ziemia* i 2.2.1.1.1. *Ziemia przekształcona przez człowieka* Autorka powinna zastanowić się nad pisownią wielką / małą literą wyrazu „ziemia”. Do niezręczności językowych zaliczyć też należy truizmy typu: „Kategoria fleksyjna czasowników jest prymarnie uzależniona od podmiotu zdania” s. 134 czy „Czasowniki z kręgu semantycznego wody występują również w formach nieosobowych”. (s. 135).

Wśród usterek redakcyjnych można wymienić (według kolejności pojawienia się w tekście):

- literówki, np. „która a czerpie” s. 16, „wyrażają w zachwyty” s. 17, „zaś Johan Heindr ich Lambert” s. 21, (dalej s. 38), „Związane jest to głównie z pozytywnymi konotacji...” (s. 109), „...zjawiskiem była wwówczas” (s.165),
- brak konsekwencji w oznaczaniu cytatów, np. brak skrótu PZ przy cytacie s. 33,
- niekonsekwencja w wykazywaniu źródeł – s. 36, przypis 61: Autorka podaje, że korzysta ze *Słownika języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego online – w *Bibliografii* podaje słownik w postaci tradycyjnej,
- Autorka wprowadza skróty na oznaczenie jedynie *Słownika języka polskiego* pod red. M. Szymczaka (s. 40) i *Uniwersalnego słownika języka polskiego*, pod red. S. Dubisza (s. 82), a korzysta z 18 źródeł leksykograficznych,
- brak pochyleń i pogrubień części wyróżnionych wyrazów (s. 47),
- w spisie literatury zabrakło kilku pozycji przywołanych w tekście rozprawy, np. K. Data, *W jaki sposób językoznawcy opisują emocje?*, [w:] *Uczucia w języku i tekście, Język a kultura*, t. 14, Wrocław 2000 (s. 54 przypis 88), J.

Ścibek, *Uwagi o roli porównana w werbalizacji stanów emocjonalnych bohaterów wybranych poematów Juliusza Słowackiego (na przykładzie uczuć negatywnych)*, [w:] *Emocje – ekspresja, - poetyka – przegląd zagadnień*, pod red. D. Saniewskiej, Kraków 2013 (107 przypis na s. 59), R. Piętkowa, *O aksjologii przestrzeni w języku i poezji...* (s. 64 przypis 125),

- w przypisie 223 na s. 122 brak źródła informacji przytoczonych przez Autorkę,
- w *Bibliografii* oprócz nieuzasadnionych pochyleń wyrazów (lub braku tego wyróżnienia) najbardziej zauważalna jest niekonsekwencja w oznaczaniu prac pod redakcją: pod red., red., (red.).

Uwagi końcowe

Sformułowane powyżej sugestie i uwagi nie zmieniają pozytywnego wrażenia płynącego z lektury recenzowanej rozprawy doktorskiej. Dysertacja Pani mgr Agnieszki Juszkiewicz jest pracą przemyślaną, w której Doktorantka konsekwentnie realizuje jasno wytyczone cele: opisuje składniową i strukturalną budowę metafor w poezji Adama Asnyka, klasyfikuje metafory tworzone przez poetę pod względem semantycznym, określa funkcje stylistyczne metafor w jego twórczości. Rozważania i analizy Doktorantki oparte są na zgromadzonym i samodzielnie opracowanym materiale leksykalnym, wywód logiczny ilustrowany jest bogato cytataми z twórczości poety. Tekst dysertacji napisany jest rzeczowym i obiektywnym stylem naukowym, wykorzystującym właściwie terminologię językoznawczą. Bibliografia została rzeczywiście wykorzystana i często komentowana przez Doktorantkę w przypisach, zarówno w części teoretycznej, jak i analitycznej, co świadczy o dobrej orientacji Autorki w literaturze przedmiotu.

Konkluzja

Wyrażona w niniejszej recenzji opinia o niewątpliwej wartości pracy mgr Agnieszki Juszkiewicz uprawnia do stwierdzenia, że praca ta spełnia merytoryczne i formalne wymogi stawiane dysertacjom doktorskim, wnioskuje zatem o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Małgorzata Ceaulony